

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ

С. В. ШАРКОВСЬКА, аспірант* кафедри економічної теорії
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: svetylya@ukr.net

Анотація. Проаналізовано теоретичні засади розвитку ринку соняшнику, висвітлено сучасні тенденції розвитку ринку даної культури, вплив факторів маркетингового середовища на ринок та перспективи його росту. Розглянуто стан та основні проблеми формування ринку насіння соняшнику, а також визначено основні чинники для його успішного розвитку.

Соняшник вважається однією з небагатьох сільськогосподарських культур, яка користується високим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, дає змогу аграрним підприємствам отримувати високі прибутки. Насіння соняшнику використовується як цінний продукт харчування і широко застосовується різноманітними галузями переробної промисловості.

Одним зі шляхів підвищення ефективності виробництва на ринку соняшнику є впровадження сучасних технологій його виробництва й зокрема, велике значення має застосування ресурсозберігаючих технологій з одночасним зростанням урожайності. Насіння соняшнику має сталий попит у різні періоди року, що свідчить про його високу ліквідність та експортну привабливість. Для забезпечення зростання виробництва соняшнику велике значення має концентрація посівів в регіонах із найбільш сприятливими умовами, тому виробництво соняшнику за останні декілька років є одним із найбільш високорентабельних виробництв у сільському господарстві.

Ключові слова: виробництво, внутрішній та зовнішній ринки, попит та пропозиція, ринок насіння соняшнику, світове виробництво соняшнику

Актуальність. Одним із найважливіших сегментів продовольчого ринку країни є ринок соняшнику, функціонування якого зумовлено як загальними ринковими законами і закономірностями, так і його специфічними особливостями. На сьогодні насіння соняшника – єдина прибуткова культура в аграрному виробництві України, що має стійкий попит на світовому агроринку. Наша держава займає перше місце у світі з продажу насіння соняшнику, освоївши ринки країн ЄС, Близького Сходу та

Північної Африки. В Україні це виробництво щорічно збільшується, чому сприяє, перш за все, його висока ліквідність.

Так, у 2015 р. рентабельність виробництва насіння соняшнику становила 80,3%. За структурою посівних площ соняшник займає не менше 15% від загального їх обсягу, що дає можливість Україні виробляти на сьогодні чверть насіння соняшника у світі. Соняшник вважається однією з небагатьох сільськогосподарських культур, яка користується високим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, дає змогу аграрним підприємствам отримувати високі прибутки [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань формування і розвитку ринку соняшнику висвітлюється у працях вчених-економістів: А. Алтухова, Д. Вермеля, В. Гончарова, Н. Дворяккіна, В. Логінова та інших. Питанню економічної ефективності технології вирощування соняшнику присвячені роботи Н. Бондаренка, Л. Манько, О. Постернака, В. Лисогора, О. Маслака. Значний теоретичний і практичний інтерес мають праці В. Бартнева, Д. Васильєва, В. Лошакова, В. Пустовойта та інших. У своїх дослідженнях учені вивчали та аналізували різні аспекти становлення та інтенсифікації олійно-жирового підкомплексу, його галузей в різні періоди, розглядали проблеми організації насіннєзнавства, спеціалізації та стимулювання виробництва соняшнику, пропонували теоретичні й практичні рекомендації щодо вдосконалення рівня господарювання у цій сфері.

Мета дослідження – визначення сучасного стану ринку соняшнику та перспективи його розвитку в майбутньому.

Матеріали і методи дослідження. Для розкриття сутності та змісту поняття формування ринку соняшнику було використано методи теоретичного узагальнення основ економічної теорії, аналізу і синтезу, системного підходу, порівняння, абстрагування.

Результати дослідження та їх обговорення. Соняшник є основною сільськогосподарською культурою, прибутковість вирощування якої є безсумнівною, за ступенем рентабельності вона займає перше місце. Безумовно, це олійна культура номер один в Україні, адже з неї виробляють понад 60% всієї рослинної олії. Більше того, на початку XXI ст. соняшник є однією з головних олійно-білкових культур світового землеробства, важливим джерелом виробництва олії і шроту. Він відіграє особливу роль у поліпшенні фінансового стану сільськогосподарських підприємств у період подолання економічної кризи і переходу до ринкових відносин.

Виробництво соняшнику завжди було достатньо рентабельним, продукти його переробки конкурентоспроможні на внутрішньому і світовому ринках, а також є важливою складовою продовольчих і кормових білкових ресурсів. Насіння соняшнику використовується як цінний продукт харчування і широко застосовується різноманітними галузями переробної промисловості. В олії містяться біологічно активні речовини – фосфатиди, вітаміни і провітамін А [3].

Україна є найбільшим виробником у світі та постачальником на зовнішні ринки насіння соняшнику і соняшникової олії. Цього вдалося

досягти завдяки стабільності внутрішнього ринку соняшнику, що підтверджується постійним попитом переробних підприємств і експортерів упродовж сезону, високими закупівельними цінами, які забезпечують високий рівень рентабельності цієї культури. Стабільна рентабельність соняшнику, яка за останні 10 років не була меншою від 40%, а також зростаючий попит на насіння з боку українських переробників, змушує селян звернути увагу саме на цю культуру.

Соняшник – основна олійна культура України. За народногосподарською цінністю та значенням він не поступається таким розповсюдженим культурам, як пшениця, кукурудза та соя. Порівняно з іншими олійними культурами, соняшник дає найбільший вихід олії з одиниці площі (750 кг/га у середньому по країні). На соняшникову олію припадає 98% від загального виробництва олії в Україні. Основні посіви соняшнику як теплолюбної культури зосереджені переважно у південних областях України. Соняшник розповсюджений переважно в північних і центральних районах Степу. Його посіви займають понад 4,0 млн га, що становить 64,7% від площі всіх технічних і 15,7% від площі всіх сільськогосподарських культур. Деякі менші площі припадають на посіви соняшнику в зонах Лісостепу і південного Степу і зовсім незначні – на Полісся та передгірні райони Карпат [7].

У 2015 р. під посівами соняшнику в Україні було зайнято 5104,6 тис. га. Найбільші площі вирощування соняшнику розташовані в Росії – 5,8 млн га. Крім неї, основними регіонами його вирощування є Україна, країни ЄС–28 та Аргентина. У 2013–2015 роках середня врожайність соняшника в Україні становила 20,9 ц з 1 га. Однак у найбільш розвинених господарствах цей показник, наприклад, у 2013 р., досягав 25–35 ц з 1 га. З таким рівнем урожайності Україна могла б наздогнати США і Аргентину та наблизитися до рівня країн ЄС–28 [6].

Соняшник – високорентабельна та вигідна в економічному відношенні культура. Виробництво соняшнику суттєво впливає на ефективність функціонування всієї галузі рослинництва. Висока закупівельна ціна на насіння цієї культури робить її економічно вигідною для вирощування, сприяє підйому економіки господарств. Попит на соняшник і соняшкову олію суттєво не зменшується при зростанні цін [2].

Збільшити виробництво соняшнику можливо двома шляхами. Перший – розширення посівних площ – це екстенсивний шлях, але він зумовлений двома обставинами: соняшник теплолюбна культура і він може вирощуватися тільки у певних ґрунтово-кліматичних зонах, а друга умова – у цих зонах він може займати не більше, ніж одне поле у 8–10-пільній сівозміні. Крім цього, екстенсивний шлях розвитку виробництва пов'язаний зі значними додатковими витратами на виробництво. Другий шлях – інтенсифікація виробництва. Він не

потребує додаткових площ, його здійснюють за рахунок додаткових витрат на одиницю площі. Витрати включають посів кращими сортами і гібридами, внесення мінеральних і органічних добрив, ефективний захист рослин від бур'янів, хвороб і шкідників, систему агротехніки та інше [4].

Найважливішим фактором збільшення виробництва соняшнику є зростання його врожайності. Тому дослідження динаміки врожайності та її прогнозування на перспективу має певне теоретичне і практичне значення. З метою виявлення закономірностей у змінах врожайності соняшнику проаналізовано її фактичний рівень на прикладі господарств Київської області України за період з 2010 до 2015 року (табл. 1).

1. Динаміка виробництва соняшнику в Київській області

Показники	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 у % 2010
	Площа, з якої зібрано урожай соняшнику, тис. га						
Усі категорії господарств	66,2	86	86,2	108	117	118	178
	Виробництво, тис. т						
Усі категорії господарств	122	167	210	297	301	292	239
	Урожайність, ц/га						
Усі категорії господарств	18,4	19,4	24,4	27,4	25,8	25,2	137

Аналіз показників табл. 1 свідчить про те, що площа посіву з кожним роком збільшувалася, та відображує екстенсивний шлях розвитку виробництва соняшнику. У 2015 р. посівна площа зросла, порівняно з 2010 р., майже вдвічі, тобто на 78 %. Збільшення посівних площ соняшнику призвело до повернення його на попереднє місце в сівозміні через 3–5 років, що призводить до поширення хвороб, погіршення загального стану орних земель, збільшення площ, які необхідно відводити під чисті пари. Тому різке збільшення посівних площ цієї культури призводить до необхідності їх скорочення в наступні роки. Але виробники соняшнику, задля збільшення доходів в умовах високої ціни на цю культуру, часто не звертають увагу на вимоги агротехніки, що призводить до зниження родючості ґрунту і, як наслідок, до зменшення врожайності та погіршення показників ефективності виробництва даної культури.

Пропорційно збільшенню посівних площ соняшнику щорічно зростають і валові збори. Найбільшим цей показник був у 2014 р., коли він становив 301 тис. т., що майже в 2,5 раза більше, ніж у 2010 р. Найвища врожайність була в 2013 р., яка становила 27,4 ц з 1 га.

Росія, Україна та Аргентина займають провідні позиції в рейтингу світових виробників насіння соняшнику та олії. Питома вага цих країн у виробництві насіння у середньому становить 47,8%, а у виробництві олії – 53,6% [6].

Інтенсивне виробництво насіння соняшнику дає Україні змогу виступати повноправним гравцем на ринку цієї продукції у світі. За останнє десятиріччя частка виробництва українського соняшнику у загальносвітовому виробництві зросла до 22,2% і олії до 23,8%.

Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об'єктивних економічних законів, яка виявляється в результативності виробництва. Ефективність виробництва та реалізації насіння соняшнику на сільськогосподарських підприємствах Київської області наведено та проаналізовано основними показниками в табл. 2.

2. Ефективність виробництва насіння соняшнику на сільськогосподарських підприємствах Київської області

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Площа соняшнику, тис. га	73	88	88	116	128	131
Виробництво, тис. ц	1474	1848	2231	3345	3577	3538
Урожайність, ц/га	20,2	20,9	25,4	28,8	28,0	27,1
Реалізовано, тис.ц	1383	1706	2288	2691	3436	4028
Повна собівартість 1 ц, грн	194	212	230	208	260	442
Ціна реалізації 1 ц, грн	297	307	364	263	365	738
Рівень рентабельності, %	53,6	44,8	58,2	26,4	40,6	66,9

За досліджуваний період площі посівів соняшнику в Київській області поступово збільшуються, виробництво насіння соняшнику є стабільно зростаючим і доволі прибутковим. Достатньо висока рентабельність 2015 р. була зумовлена сприятливою ціною кон'юнктурою ринку внаслідок підвищення попиту на ринку як на саму олію, так і на продукти її переробки. Але в умовах високої рентабельності виробництва і високої ціни на насіння соняшнику вирощування цієї культури залучило велику кількість виробників, що в кінцевому результаті призвело до перевищення пропозиції над попитом. Високе зростання цін на насіння соняшнику призводить до зниження економічної доцільності використання соняшникової олії та заміни її більш дешевими видами – в основному пальмовою і частково кукурудзяною [5].

Відзначимо, що соняшник є достатньо рентабельною сільськогосподарською культурою. Рентабельність виробництва насіння соняшнику значно нижча, порівняно з дохідністю трейдерів та переробних підприємств, у зв'язку з тривалим обігом вкладених коштів. Але висока ефективність виробництва насіння соняшнику та продуктів його переробки зумовили розповсюджене вирощування соняшнику в усіх природно-економічних зонах України та надто високу питому вагу цієї культури в структурі посівних площ, що призвело до зниження родючості ґрунту та порушення сівозмін [8].

Висновки і перспективи. Отже, виробництво соняшнику в Україні останніми роками стає дедалі розвиненішою та прибутковішою сферою, але необхідно враховувати певні особливості. Одним зі шляхів підвищення ефективності виробництва соняшнику є впровадження сучасних технологій його виробництва й зокрема, велике значення має застосування ресурсозберігаючих технологій і на цій основі ріст урожайності.

Аналіз ефективності виробництва насіння соняшнику показав, що: насіння соняшнику має сталий попит у різні періоди року, що свідчить про його високу ліквідність та експортну привабливість; для забезпечення зростання виробництва соняшнику велике значення має концентрація посівів у регіонах із найбільш сприятливими умовами; виробництво соняшнику за останні декілька років є одним із найбільш високорентабельних виробництв у сільському господарстві.

Підвищення ефективності виробництва ринку насіння соняшнику є різнобічною проблемою. Її вирішення потребує комплексного розв'язання економічних, організаційних і агротехнічних питань, які дадуть змогу забезпечити суттєве зростання обсягів виробництва соняшнику.

Список літератури

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 624 с.
2. Бабенко Ю. В. Ринок соняшнику: втрачені надії / Ю. В. Бабенко // Пропозиція. – 2008. – № 4. – С. 43–45.
3. Євчук Л. А. Перспективи використання насіння соняшнику / Л. А. Євчук // Агро перспектива. – 2008. – 3. – С. 18.
4. Кучеренко С. Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику в Україні. Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди / С. Ю. Кучеренко // Економічний вісник університету. – Вип. № 24/1. – 2015. – С. 45–48.
5. Лисогор В. М. Неформалізований аналіз інноваційних механізмів державного регулювання виробництва насіння соняшнику / В. М. Лисогор // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 138–142.
6. Маслак О. Сучасні тенденції ринку соняшнику / О. Маслак // Техніка і технології АПК. – 2011. – № 5 (8). – С. 35–38.
7. Пастернак О. Перспективи ринку ріпаку і соняшнику / О. Пастернак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – С. 40–44.
8. Федоряка В. П. Ефективність виробництва і реалізації соняшнику в Україні / В. П. Федоряка, Л. А. Бахчиванжи, С. В. Почколіна / Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 41 (2) – С. 139–144.

References

1. Andriychuk, V. G. (2004). *Ekonomika agrarnih pidpriyemstv* / V. G. Andriychuk. K. : KNEU, 624.
2. Babenko, Ju. V. (2008). *Rinok sonyashniku: vtracheni nadiyi* / Ju. Babenko // *Propoziciya*, 4, 43–45.
3. Evchuk, L. A. (2008). *Perspektivi vikoristannya nasinnya sonyashniku* / L. A. Evchuk. *Agro perspektiva*, 3, 18.
4. Kucherenko, S. Ju. (2015). *Organizatsiyno-ekonomichni zasady effektivnogo virobnitstva sonyashniku v Ukrainy. Pereyaslav-Hmel'nic'kiy DPU imeni Grigoriya Skovorody* // *Ekonomichniy visnyk universitetu* / Vip. № 24/1, 45–48.
5. Lisogor, V. M. (2011). *Neformalizovaniy analiz innovatsiynih mehanizmv derzhavnogo reguluyvannya virobnitstva nasinnya sonyashniku* / V. M. Lisogor // *Visnik Hmel'nic'kogo natsional'nogo universitetu*, 1, 38–142.
6. Maslak, O. (2011). *Suchasni tendentsiyi rinku sonyashniku* / O. Maslak // *Tehnika i tehnologiiy APK*, 5 (8), 35–38.

7. Pasternak, O. (2011). Perspektivi rinku ripaku i sonyashniku / O. Pasternak // Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu, 3, 40–44.

8. Fedorjaka, V. P. (2013). Efektivnist' virobnitstva i realizactsiyi sonjashniku v Ukrainy / V. P. Fedoryaka, L. A. Bahchivanzhi, S. V. Pochkolina. Visnik social'no-ekonomichnih doslidzhen', 41 (2), 139–144.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПОДСОЛНЕЧНИКА В УКРАИНЕ

С. В. Шарковская

***Аннотация.** Проанализированы теоретические основы развития рынка подсолнечника, освещены современные тенденции развития рынка данной культуры, влияние факторов маркетинговой среды на рынок и перспективы его роста. Рассмотрены состояние и основные проблемы формирования рынка семян подсолнечника, а также определены основные факторы для успешного развития рынка подсолнечника.*

Подсолнечник считается одной из немногих сельскохозяйственных культур, пользующихся высоким спросом на внутреннем и на внешнем рынке, которая позволяет аграрным предприятиям получать высокие прибыли. Семена подсолнечника используются как ценный продукт питания и широко применяются различными отраслями перерабатывающей промышленности.

Одним из путей повышения эффективности производства на рынке подсолнечника является внедрение современных технологий его производства, и, в частности, большое значение имеет применение ресурсосберегающих технологий с одновременным ростом урожайности. Семена подсолнечника пользуются устойчивым спросом в разные периоды года, что свидетельствует о его высокой ликвидности и экспортной привлекательности. Для обеспечения роста производства подсолнечника большое значение имеет концентрация посевов в регионах с наиболее благоприятными условиями, поэтому его производство за последние несколько лет является одним из самых высококорентабельных производств в сельском хозяйстве.

***Ключевые слова:** производство, внутренний и внешний рынки, спрос и предложение, рынок семян подсолнечника, мировое производство подсолнечника*

THEORETICAL PRINCIPLES OF SUNFLOWER MARKET IN UKRAINE

S. V. Sharkovska

***Abstract.** In the article the theoretical basis of the market of sunflower, highlights current trends in the market of cultural factors influence the marketing environment and the market prospects for its growth. The state and problems of formation of the market of sunflower seeds and identified key factors for the successful development of the sunflower.*

Sunflower is considered one of the few crops that are in high demand both in the domestic and foreign market, enables agribusinesses receive high profits. Sunflower seeds are used as a valuable food product and widely used by various sectors of the processing industry.

One way to improve the efficiency of sunflower seed is the introduction of modern technologies and sunflower particular importance is the use of energy saving technologies, and on this basis, the growth of productivity. The analysis of efficiency of sunflower showed that: sunflower seeds has a stable demand at different times of the year, indicating that its high liquidity and attractiveness of exports; to ensure the growth of sunflower seed of great importance to the concentration of crops in regions with the most favorable terms; sunflower production in recent years is one of the most highly profitable production in agriculture.

Keywords: production, domestic and foreign markets, supply and demand, the market for sunflower seeds, world production of sunflower